

Järnåldersgravfälten på Sollerön

(Efter en uppsats i Arkeologi vid Uppsala Universitet V T 1984 av Elisabet Eriksson, något sammandraget)

Inledning

Solleröns fasta fornlämningar består av gravfält, några enstaka gravar samt slagg både i vallform och löst i jord och gravar. Man kan genom studium av dessa lämningar, dess ursprung och utbredning få fram en bild av de människor, som levde här under yngre järnåldern, deras livsbetingelser och historia.

Sollerön är Siljans största ö, 7,5 km lång och 4 km bred med en höjd av 42 m öv. vattenytan. Berggrunden består av granit, olika slags kalker och skiffrar och ovanpå detta morän. Klimatet är varmare på ön än på fastlandet omkring, detta därför att Siljan drar åt sig solvärme och sedan avger den långsamt. Detta gör att betingelserna för jordbruk blir mycket goda. Agnmyren, fortsättningen av en vik på öns nordvästliga del, spelade troligen en stor roll under järnåldern och dessförinnan.

Gravfälten

Sollerön har tre gravfält, alla i närheten av Agnmyren. Eftersom de ligger inom ett starkt uppodlat område är deras storlek svår att bestämma. Det stora flertalet gravar dateras till yngre vikingatid (950—1050 e.Kr.) men någon enstaka grav från y. folkvandr.tid (400—600 e.Kr.). Enstaka gravar är bl a en stensättning på Trasön och en i närheten av Levsnäs.

Enl. Hyenstrand finns det ett 10-tal gravhögar på Utanmyra-sidan och ett 40-tal på Bengtsarvs-sidan, men de många odlingsrösen runt

omkring kan dölja ett stort antal gravar. Enl. Serning finns det i Bengtsarvet 117 rösen och högar, 5 stensättningar, i Rothagen 2 utgrävda gravar, och i Utanmyra 18 högar. Allt detta är naturligtvis högst preliminärt. — Alla gravar är brandgravar. Sämmanlagt 16 gravar på Sollerön är undersökta. Flera av dessa var skadade genom odling eller plundrade.

Gravupbyggnad

Som exempel på en gravhögs uppbyggnad kan man ta den gravhög i Bengtsarvet som skadades genom stentäkt 1928 och efterundersöktes av Hallström samma år. Enligt hans beskrivning har man röjt av marken ner till sanden. På den har man kastat upp en hög av stenblandad jord, tills högen nådde marknivån. På högen och så nära centrum som möjligt lade man resterna efter likbålet jämte de brända benen och ovanpå dessa gravgåvorna. Till sist kastade man upp högen, som bestod av jord med mycket sten i.

Sekundärgravar förekommer på flera ställen. I en grav i Bengtsarvet t ex är centralgraven en mansgrav, och två sekundärgravar som är något senare (och ligger högre upp i högen) är kvinnogravar.

Speciella fynd

Gravfynden på Sollerön omfattar vapen, redskap, hästutrustningar, dräkttillbehör, smycken och hushållsföremål.

Från Sollerön har man funnit tre tveeggade svärd, samtliga tillverkade under y. vikingatid. De är mycket vackert utformade, ett har silverinläggningar i runstensstil och skulpterade djurhuvuden på svärdsfästet, ett annat har spår efter inhamrade silvertrådar. Alla tre svärderna tros härstamma från y. vikingatiden, och samma typ finns i Birka, Jämtland och Norge. — Bland spjutspetsarna är en från en grav i Bengtsarvet, som blev borttagen 1920 mest intressant. Den har en holk med två hål för nitar, bladet är nitat och har rundade vingar nedtill. Man känner till tre spjutspetsar av samma typ. De är från så olika håll som Gästrikland, Västergötland och Skede mosse på Öland. — Från Rothagen kommer en högt välvd sköldbuckla av järn med ett smalt brätte. Typen är okänd i Norge och Finland och tämligen sällsynt i Sverige.

Bland redskapen finns ett stort antal nitar, spikar och krampor (se förteckn.) Somliga forskare anser att de använts vid båttillverkning, an-

Gravrösen på Bjärså kern i Bengtsarvet.

dra att de troligen är gjorda för fordon, skrin och kistor. — Troligen har man tillverkat egna knivar på Sollerön, kanske av det egna järnet. De har en fåra längs ryggen och är av en typ som inte finns på annat håll. Hästutrustningarna är rika och många och består av både rid- och körutrustningar. Här finns brett, selygsbeslag, bjällror, söljor, broddar, en ryktskrapa och rangel. Att rangel använts till körutrustning vet man, men vilken funktion de haft är osäkert. Kanske användes de vid arspänningen, kanske som skydd för onda andar. I varje fall vittnar de om att man använde sig av hästdragna vagnar och inte enbart av sjövägen. En hel del dräktspännen och smycken har man funnit, särskilt i sekundärgravarna. De hästskoformade spännena anses komma från Balticum, liksom de armringar, som är gjorda av snodda bronstenar. Även hängprydnader av brons har man funnit. Sådana var vanliga i Norge, Finland och Island. Bland hushållsföremålen hittar man bl a järnkittlar, hankar till tråkär, saxar och nycklar. Särskilt intressant är ett fragment av en bronsskål, som man funnit i en grav i Bengtsarvet. Typen förekommer huvudsakligen vid södra Östersjö-kusten, i Finland och på Gotland. Den kan ha kommit till Sollerön via Mellan-Sverige eller också genom direkthandel med Gotland eller Finland.

Härkomst

De fynd som här beskrivits utgör bara en del av Solleröns fynd från yngre järnåldern. De är av samma typ som fynd från Östra Mellan-Sverige, Gotland, Jämtland, Norge och i viss mån östra och södra Östersjökusterna.

Det troliga är att Sollerön legat längs en handelsväg mellan Birka och Härjedalen-Jämtland, som på den tiden hörde till Norge. I så fall har nog Solleröns järn varit en god handelsvara för att byta till sig diverse dyrgripar. Av den rika slaggförekomsten att döma har järnframställningen varit omfattande och måste ha spelat en viktig roll i människornas liv.

Järnbärrland

Sveakungens Järnbärrland omnämns bl a i Olof den heliges saga i Heimskringla (Island 1260) och i Sverre-sagan (1200). Där beskrivs landet som hedniskt men lydande under Sveakungen, som de aldrig sett. Detta Järnbärrland var Svearnas utpost mot Jämtland och Härjedalen (Norge).

I kung Sverres första resa beskrivs hur Sverre färdades från Malung genom en 15 raster lång skog till Järnbärrland och därefter en 18 raster lång sträcka till Härjedalen. På den andra resan färdades han från Järnbärrland till Alfta i Hälsingland.

Var detta Järnbärrland låg har länge diskuterats men utan att man fått något slutgiltigt svar. Det enda man vet är att det troligen var järnproducerande och att det låg mellan Malung och Härjedalen. Hyenstrand antyder att det kan ha legat på Sollerön.

Även nordvästra (och östra) Siljansområdet med Orsajön har rika järnframställningsplatser. Där finns även rika gravfynd. Om Sveakungen med sitt vasallvälde ville ha full kontroll över handeln hade Leksand ett gott strategiskt läge, och somliga forskare vill förlägga huvudorten dit (Andersson -83). Andra (Hyenstrand) vill förlägga den just till Sollerön.

Oavsett frågorna om vasaller och Järnbärrland är Solleröns järnåldersfyndigheter rika. Här finns stora gravfält, rika fynd som pekar utåt i världen, och här finns järnframställningsplatser. Karl Lärka som var

Statens Historiska Museum.

Svärdfäste med silverinläggningar från yngre vikingatid (1000-talet).
Bengtsarvet, Sollerön.

medhjälpare åt Hallström -28 och -29, berättar att denne lär ha sagt att han "lika gärna kunde ha stått i Upplands rikaste bygder som uppe i ett röse på Sollerön".

Elisabet Eriksson

Litteraturlista

Trotzig, D. Den yngre järnåldern i Dalarna. Dalarnas hembygdsbok. Falun 1936.

Gustawsson, K.A. Forntida bebyggelse. Gruddbo, en byundersökning. Stockholm 1938.

Serning, I. Dalarnas järnålder. Stockholm 1966.

Hyenstrand, Å. Dalarna — ett vikingatida Järnbäraland. Falun 1971.

Hyenstrand, Å. Järn och bebyggelse. Dalarnas hembygdsbok. Falun 1974.

Lärka, Karl. "Några fornminnen äro här icke kända . . ." Sool-Öen. Sollerön 1972.

Andersson, K. Gravar och gravtyper i Dalarna under yngre järnåldern. Uppsala 1981.

Andersson, K. Gravtyper i Dalarna under järnåldern. Tor XIX. Uppsala 1983.

Förteckning över fynd från vikingagravar på Sollerön.

Ur *Katalog över fynd*, från Uppsala Universitets Museum 1973.

Svärd: 3 st. Spjutspetsar: 6 st. Doppskor: 4 st. Sköldbucklor: 5 st. Skafthålsyxor: 5 st. Pilspetsar: 62(!) st. Tränsbett: 3 st. Hästskrapa: 1 st. Hästbroddar, Hästskor: 5, 3 st. Ranglor, Bjällror: 2, 9 st. Kätting: 2 st. Ovala spännbucklor: 5 st. Hästskoformat spänne: 2 st. Armringar: 6 st. Bronskedja, Hängprydnad: 1, 2 st. Pärlor: 6 st. Söljor, Remfördelare: 3, 1 st. Broddar: 3 st. Benkam: 7(?) st. Skål, Kittel, Hank: 1, 3, 11. Låsfjäder, Låsregel, Nyckel: 5 st. Fil, Mejsel, Borr, Pryl: 5 st. Kniv: 11 st. Hacka, Lieblad: 2 st. Metkrok: 1 st. Saxar: 4 st. Eldstål, Bryne: 3, 4 st. Nitar, Spikar: 84 st. Krampor: 89 st. Beslag: 3 st. Remkorsningsbeslag, Remfäste, Nitbricka, Bleck: 15 st. Märlor, Tenar, Ringar: 16 st.